

ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

ба диссертатсияи Абдуғафури Сафар дар мавзуи «Хусусиятҳои фитосенологии баъзе намудҳои лабгулҳои (*Lamiaceae* Mart.) қисмати ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор » аз рӯи ихтисоси 03.02.01 – Ботаника ш. Душанбе, 2025. – 7 с.

1. Мутобиқати мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсияи Абдуғафури Сафар дар мавзуи Хусусиятҳои фитосенологии баъзе намудҳои лабгулҳои (*Lamiaceae* Mart.) қисмати ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор ба шиносномаи КОА назди Президенти Ҷумурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 03.02.01 - Ботаника мувофиқат мекунад. Банди 1. Масъалаҳои назариявии пайдоиш ва инкишофи олами наботот, гуногунӣ, таснифот ва номгӯи гурӯҳҳои гуногуни растаниҳо ва оилаи растаниҳо; Банди 4. Масъалаҳои назариявӣ ва амалии паҳншавии географии организми растаниҳо, вижагиҳои паҳншавии муосир ва гузаштаи намудҳои растаниҳо ва наботот, ноҳиябандӣ ва харитакунонии растаниҳо ҳамчун яке аз захираҳои таҷдидшаванда; Банди 6. Сохтор ва ҷараёни пӯшиши набототӣ ва қисмҳои таркибии он - фитосенотҳо, бо мақсади муносибсозӣ, идоракунии маҳсулнокии онҳо, ташкили оилаҳои сунъии растаниҳо бо вижагиҳои муайяни судовар (фитосенология ва геоботаника); Банди 10. Масъалаҳои назариявӣ ва амалии истифодаи растаниҳо, пеш аз ҳама, захираҳои набототи табиӣ бо мақсадҳои амалӣ (доругӣ, гизой, техникӣ, хӯроки чорво, обёрикунӣ, ороишӣ ва ғайра).

2. Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар шароити кӯхистони Тоҷикистон фаъолияти 75%-и аҳоли ва сатҳи зиндагии онҳо ба истифодаи сарватҳои биологӣ, алалхусус ба растаниҳо вобаста аст. Аз ин лиҳоз омӯзиш, баҳодиҳӣ ва зарурати нигоҳдошти гуногунии биологӣ хеле мубрам мебошад. Яке аз вазифаҳои муҳим дар омӯзиши олами наботот омӯхтани таксонҳои маъмултарин ва гуногунии таркиби флора мебошад. Аз ин рӯ, муаллифи диссертатсия Абдуғафури Сафар омӯзиши оилаи лабгулҳоро (*Lamiaceae* Mart.), ки яке аз оилаҳои калони таркиби флораи олами набототи Тоҷикистон ба шумор меравад, мавриди баррасӣ қарор додааст.

Тибқи маълумоти бадастомадаи муаллифи рисола ва сарчашмаҳо дар қаламрави Тоҷикистон ба оилаи – *Lamiaceae* Mart. 198 намуд, 39 авлод мансубанд, ки аз ин миқдор 38 авлод, 118 намуд дар таркиби ноҳияи флораи Ҳисору Дарвоз ва 73 намуд, 32 авлод дар қисмати ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор мавҷуд мебошанд.

Намояндаҳои ин оила дар ташаккули олами растаниҳои Тоҷикистон саҳми назаррас доранд, инчунин дар таркиби он растаниҳои рағани эфирӣ (30 намуд), доруворӣ (21 намуд), асаловар (14 намуд), ороишӣ (5-намуд) ва 25 – намуд хӯроки чорво низ мавҷуданд. Дар иртибот ба ин бояд гуфт, ки намудҳои авлодҳои *Mentha*, *Salvia*, *Nepeta*, *Ziziphora*, *Melissa*, *Origanum*, *Lamium*, *Hyssopus* ва ғайраҳо дар Тоҷикистон ва манотиқи омӯзиш васеъ паҳн шуда, дар тибби анъанавӣ истифода мешаванд.

То ҳол таҳқиқоти махсуси бисёрҷонибаи оилаи Лабгулҳои таркиби флораи Тоҷикистон гузаронида нашудааст. Баъзе маводҳо оид ба лабгулҳо дар сарчашмаҳои гуногун оварда шудаанд. Аз ҳамин лиҳоз, омӯзиши ҳолати ин гурӯҳи систематикӣ мубрам мебошад. Оид ба таркиби растаниҳои ғоиданоки оилаи мазкур айни ҳол маълумот хеле кам ба назар мерасанд. То ҳол оид ба гуногунии намудӣ ва таҳлили фитосенологии намудҳои мансуби оилаи мазкур дар Тоҷикистон маълумоти мушаххас мавҷуд нест. Имкониятҳои истифодаи амалии намояндаҳои оила ба таври кофӣ омӯхта нашудаанд, инчунин оид ба хосиятҳои шифобахшии намудҳои ҷудогона маълумоте нест. Аз ҳамин лиҳоз, омӯзиши мавзуи мазкур мубрам мебошад.

Омӯзиши оилаи лабгулҳо (*Lamiaceae* Mart.) ва гузаронидани корҳои муқоисавӣ доир ба муайянкунии гуногунии таркиби намудии флораи оилаи мазкури қисми ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор бахшида шуда, самти асосии таҳқиқот систематика ба шумор меравад. Бинобар ин, наботот ва умуман системаҳои экологӣ дар минтақаҳои гуногуни қаторкӯҳ аз ҳамдигар ба кулӣ фарқ мекунанд.

3. Дараҷаи навгонии натиҷаҳо дар диссертатсия ва нуқтаҳои илмие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд. Диссертант бори аввал гуногунии намудии таркиби оилаи лабгулҳои флораи қисмати ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисорро таҳлил ва муайян кардааст. Дар натиҷаи таҳқиқот муайян кардааст, ки дар минтақаи омӯзиш 32 авлод ва 73 намуди оилаи лабгулҳо мавҷуд аст. Аз ин миқдор 10 намуди растаниҳои оила эндемикӣ мебошанд ва 1 намудаш ба Китоби сурхи Тоҷикистон ворид шудааст.

Бори аввал минтақаҳои паҳншавии лабгулҳо дар таркиби типҳои набототи ҳудуди қисми ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор муайян карда шудаанд. Харитаҳо бо ҷойгиршавии намудҳои оила дар таркиби флораи Тоҷикистон тартиб дода шуданд.

Дар қисмати ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор бори аввал фитосенология ва сохтори сенопопулятсияҳои баъзе намояндаҳои оила: *Ziziphora pamiroalaica* Juz., *Origanum vulgare subsp. gracile* (K. Koch) Ietsw., *Nepeta cataria* L., *Salvia sclarea* L. Аз ҷониби Абдуғафури Сафар омӯхта шуданд.

Абдуғафури Сафар дар диссертатсияи худ чунин нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшавндаро нишон медиҳад:

1. Гуногунии биологии оилаи лабгулҳои –Lamiaceae Mart. қисмати ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор.

2. Омӯзиши хусусиятҳои фитосенологии баъзе намудҳои оилаи – Lamiaceae Mart. дар минтақаи тадқиқотӣ.

3. Захираҳои *Ziziphora pamiroalaica* Juz., *Origanum vulgare subsp. gracile* (K. Koch) Ietsw., *Nepeta cataria* L., *Salvia sclarea* L., *Hyssopus seravschanicus* (Dubj.) Razij ва ҳолати экологии онҳо.

4. Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаю тавсияҳои дар диссертатсия ифодаёфта. Ҳамчун нуқтаҳои асосии таҳқиқи диссертатсионӣ натиҷаҳои зеринро қайд намудан зарур аст.

Эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсионии Абдуғафури Сафар ба истифодаи усулҳои замонавӣ ва маъмули геоботаникии мактабҳои

ботаникии Русия ва Тоҷикистон асос ёфтааст. Коркард ва таҳлили натиҷаҳо бо истифода аз усулҳои олимони И.Г. Серебряков (1952), Б.А. Доспехов (1985), С. Рахимов (2007), Н.М. Сафаров (2017), Д. Сатторов (2020) анҷом дода шудааст.

5. Ҳаҷм ва сохтори диссертасия. Диссертатсияи муаллиф дар ҳаҷми 180 саҳифа таҳия шуда, аз муқаддима, 5 боб, хулоса, феҳристи адабиёти истифодашуда, 47 расм, 6 ҷадвал, 2 диаграмма, 4 харита ва замимаҳо иборат мебошад. Муаллиф дар диссертатсияи ҳеш 146 сарчашма истифода намудааст, ки аз онҳо 10 - тояшон ба забони хориҷӣ мебошанд.

Дар муқаддима аҳамияти мавзӯи таҳқиқот асоснок карда шуда, мақсад ва вазифаҳо, объект, усулҳои таҳқиқот наҷгонии илмӣ ва аҳаммияти амалии натиҷаҳои бадастомада, инчунин саҳми шахсии унвонҷӯ дар қисмати муқаддимаӣ оварда шудааст.

Дар боби якум диссертатсия муаллиф оид ба шароити табиӣ ва ҷуғрофии минтақаи омӯзиш, яъне қисмати ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор маълумот додааст. Дар ин қисмат дар натиҷаи таҳлили адабиётҳои илмӣ, оид ба сохтори геологӣ, орография, геоморфология, иқлим, гидрография, хокҳо, наботот ва гуногунии флораи минтақаи омӯзиш мавод пешниҳод намудааст.

Дар боби дуюм ба гуногунии оилаи лабгулҳо ва таърихи омӯзиши онҳо бахшида шуда, дар натиҷаи таҳлили адабиётҳои илмӣ (Флораи СССР (Иттиҳоди Шуравӣ), Флораи Ёзбекистон, Флораи Қирғизистон, Флораи Тоҷикистон), инчунин таҳлили рисолаҳои ҷимояшудаи олимони ватанӣ ва хориҷии кишвар онро иншо намудааст.

Дар зербоби 2.1-и диссертатсия дар қисмати ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор оид ба гуногунии намудии оилаи лабгулҳо – *Lamiaceae* Mart. маълумот оварда шудааст. Тибқи ин маълумот дар минтақаи омӯзиш 73 намуди оилаи лабгулҳо мавҷуд буда, онҳо мансуби 32 авлод мебошанд. Барои ҳар як намуд ҳангоми тавсифи онҳо номҳои латинӣ ва тоҷикӣ аз рӯйи

номенклатураи бинарӣ пешниҳод шудааст. Дар ин қисмат оид ба хусусиятҳои биологӣ, ташхиси ареологӣ, шакли ҳаётӣ ва систематикӣ намудҳои оилаи мазкур аз ҷониби муаллиф маводҳо пешниҳод шудаанд.

Дар боби сеюми диссертатсия, ки аз се зербоб иборат аст, муаллиф оид ба таҳлили систематикӣ, экологӣ ва шакли ҳаётӣ, инчунин оид ба аҳамияти биологии ҳар як намуди оилаи лабгулҳои минтақаҳои омӯзиш маълумот пешниҳод кардааст. Зербоби 3.2-и диссертатсияро ба хусусиятҳои фитосенологии баъзе намудҳои доминанти намояндаҳои оила дар таркиби типҳои набототи минтақаи омӯзиш равона намудааст. Дар зербоби 3.3. бошад, намудҳое, ки форматсия ба амал меоранд, баррасӣ шудаанд.

Дар боби чоруми диссертатсия доктлаби дарёфти дараҷаи илмӣ Абдуғафури Сафар оид ба дурнамои истифодаи захираҳои намояндаҳои оилаи лабгулҳо ва роҳҳои ҳифзи онҳо мавод пешниҳод намудааст. Инчунин, оид ба истифодаи намояндаҳои оилаи мазкур ба сифати растаниҳои ороишӣ, ғизоӣ, доруворӣ, равғани эфирдиханда ва дурнамои истифодабарии баъзеи онҳо маълумот додааст.

Дар боби панҷум оид ба баррасии натиҷаҳои таҳқиқот маводҳо оварда шудаанд, ки дар он дар бораи ҳар як боби диссертатсия кутӯх маълумот дода шудааст.

Хулоса аз 5 банд иборат буда, дар он вазифаҳое, ки муаллиф дар пеши худ гузошта шуда буд, оид бар ҳар кадоми он натиҷагирӣ намудааст.

6. Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии диссертатсия. Аз рӯйи гуфтаҳои муаллиф натиҷаҳои назариявии таҳқиқоти мазкурро ҳангоми омӯзиши оилаи лабгулҳои таркиби флораи Тоҷикистон метавон истифода бурд. Таҳлили хусусиятҳои фитосенологии *Ziziphora pamiroalaica* Juz., *Origanum vulgare subsp. gracile* (K. Koch) Ietsw., *Nepeta cataria* L., *Salvia sclarea* L. ба мо имкон медиҳанд, ки дар оянда онҳоро ҳамчун намудҳои нафъовар барои истифода дар соҳаи тиб тавсия диҳем.

Маълумотҳои бадастомада оид ба ҳосилнокии захираҳо сенопопулятсияҳои намудҳои *Ziziphora pamiroalaica* Juz., *Nepeta cataria* L.,

Origanum vulgare subsp. gracile (K. Koch) Ietsw., *Salvia sclarea* L. дар мавзеъҳои пахншавии табиӣ онҳо нишон медиҳанд, ки ҳосилнокии табиӣ онҳо талаботи саноати фармокологии Тоҷикистонро танҳо 35% таъмин менамояд. Натиҷаҳои диссертатсия оид ба тавсифи гуногунии биологии лабгулҳо барои дар мактабҳои олии дар тайёр кардани курсҳои лексионӣ ва гузаронидани дарсҳои амалӣ аз фанҳои систематикаи растаниҳо, захирашиносӣ, инчунин семинарҳои калон аз ихтисоси ботаника ва дендрология тавсия карда шудаанд.

7. Нашри натиҷаҳои таҳқиқ аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Мундариҷаи асосии кор дар 2 корхона истифода мешаванд, инчунин 6 мақола, аз ҷумла 4 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти ҚТ, инчунин 2 мақола дар маҷмуаи конференсҳо нашр гардидааст.

8. Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссия.

Автореферат, ки аз диссертатсия бармеояд, ба талаботи Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021 №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад.

Бо вучуди баҳои мусбате, ки дар тақриз баён гардид, дар рисолаи Абдуғафури Сафар дар мавзуи «**Хусусиятҳои фитосенологии баъзе намудҳои лабгулҳои (Lamiaceae Mart.) қисмати ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор**» баъзе камбудӣҳо, ҳолатҳои баҳсталаб, ғалатҳои омӯрӣ, имлои грамматикӣ ҷой доранд, ки дар байни онҳо ҳолатҳои зеринро метавон ҷудо намуд:

1. Дар диссертатсия бештар адабиётҳои истифода шудааст, ки нашри онҳо аз соли 2000 пештар мебошанд. Яъне муҳаққиқ бештар бо маълумотҳои наву тозаи илмӣ таъя намояд.
2. Диссертант дар боби сеюми диссертатсия оид ба таҳлили систематикӣ, экологӣ ва биологӣ маълумот додааст. Хуб мешуд агар таҳлили географиро низ ҷой меод.
3. Диссертант дар боби чоруми диссертатсия оид ба дурнамои истифодабарии захираҳои намудҳои оилаи лабгулон маълумот додааст, аммо ин маълумот кам ба назар мерасад. Хуб мешуд агар

диссертант оид ба дурнамоии захираҳои намояндагони оилаи мазкур маълумоти пурра медод.

4. Дар диссертатсия баъзе ғалатҳои хусусияти техникӣ дошта мушоҳида карда мешаванд.

Эродҳо ва камбудии зикршуда, дар маҷмӯъ, аҳаммияти назарию амалии диссертатсияи Абдуғафури Сафарро коста намекунад ва ба мухтавои кор таъсири манфии зиёд намерасонанд.

Дар маҷмӯъ, диссертатсияи Абдуғафури Сафар дар мавзӯи «Хусусиятҳои фитосенологии баъзе намудҳои лабгулҳои (*Lamiaceae* Mart.) қисмати ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои биологӣ аз рӯйи ихтисоси 03.02.01-Ботаника пешниҳод шудааст, дар сатҳи баланди илмӣ ба анҷом расида, ба талаботҳои бандҳои 31, 33, 34 ва 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои биологӣ аз рӯйи ихтисоси номбаршуда мебошад.

Муқарризи расмӣ:

Ходими калони илмӣ шуъбаи
“Биотехнология ва биоэкология” – и
Маркази илмӣ Хучанд, АМИТ, н.и.б.

«05» 08 соли 2025

Суроға: 735714, Ҷумҳурии Тоҷикистон
ш. Хучанд, микроноҳияи 13, бинои 15, хучраи 34
Телефон: (+992) 92-815-00-20;
E-mail: amina_0918@mail.ru

Имзои – н.и.б., **Ҳайдарова Назирахон**

Раҳимҷоновна-ро тасдиқ мекунам:

Сардори шуъбаи кадрҳо ва корҳои
махсуси Маркази илмӣ Хучанд

Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Суроғаи муассиса: 735714, Ҷумҳурии Тоҷикистон
ш. Хучанд, Минтақаи саноатӣ ҷимолу-шарқӣ.
Телефон: (83422) 5-78-16, 5-78-13;
E-mail: Markaziilmikhujand@mail.ru

«05» 08 соли 2025

 Ҳайдарова Н. Р.

 Раҳимова Т.Ч.